

Dit rapport is een uitgave van het NIVEL.
De gegevens mogen worden gebruikt met
bronvermelding.

Vooronderzoek Actualisatie Systematiek achterstandsgebieden

W. Devillé

U vindt dit rapport en andere publicaties van het NIVEL in PDF-format op: www.nivel.nl

ISBN 978-94-6122-126-1

<http://www.nivel.nl>

nivel@nivel.nl

Telefoon 030 2 729 700

Fax 030 2 729 729

©2012 NIVEL, Postbus 1568, 3500 BN UTRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het NIVEL te Utrecht. Het gebruik van cijfers en/of tekst als toelichting of ondersteuning in artikelen, boeken en scripties is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoud

Voorwoord	5	
1 Inleiding	7	
1.1 Achtergrond	7	
1.2 Vraagstellingen	10	
2 Methode	11	
2.1 Vraagstelling a)	11	
2.2 Vraagstelling b)	11	
3 Resultaten	15	
3.1 Definities achterstandsbuurten en achterstandsindex	15	
3.2 Beschikbare demografische en leefsituatiegegevens op geografische niveaus in Nederland	18	
3.2.1 CBS: Kerncijfers wijken en buurten 2004-2010	18	
3.2.2 40 Aandachtswijken VROM	20	
3.2.3 WoOnderzoek Nederland 2009	21	
3.2.4 Leefbaarometer RIGO/VROM	21	
3.2.5 Integrale Veiligheidsmonitor CBS/BZK	22	
3.2.6 Permanent onderzoek naar de leefsituatie (POLs)	23	
3.3 Alternatieve scenario's voor de achterstandsindex	24	
4 Conclusie	31	
Literatuur	33	
Bijlagen:		
Bijlage 1	Formules scenario's Achterstandsindex met toevoeging Leefbaarometerscore	37
Bijlage 2	Indicatoren en gegevensbronnen gebruikt voor de selectie van de 40 krachtwijken door VROM	39
Bijlage 3	Leefbaarometer: Indicatoren per dimensie	41
Bijlage 4	Gemeenten met achterstandsbuurten Basis-alternatieven 1-3	43
Bijlage 5	Alternatief 1 zonder en met Leefbaarometer	45
Bijlage 6	Alternatief 2 zonder en met Leefbaarometer	47
Bijlage 7	Alternatief 3 zonder en met Leefbaarometer	49

Voorwoord

Dit rapport gaat over de systematiek en de achterstandsindex die sinds 1996 worden gebruikt voor het identificeren van achterstandsgebieden voor de huisartsenzorg. De LHV en ZN, gezamenlijk verantwoordelijk voor de vierjaarlijkse cyclus van herijking van de buurten inzake de identificatie van achterstandsgebieden, hebben het NIVEL verzocht om een vooronderzoek uit te voeren naar de mogelijkheden om de bestaande gegevens die gebruikt worden voor het berekenen van de achterstandsindex te actualiseren met nieuwe gegevens die nu beschikbaar zijn en voldoen aan de criteria die eerder voor de systematiek werden vastgesteld. Dit vooronderzoek heeft plaats vóór er binnen de vierjaarlijkse cyclus in 2012 een nieuwe herijking van de achterstandsindex plaats vindt.

Utrecht, 2012

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

In de steden is er in bepaalde wijken en buurten een sterke concentratie van lage inkomens en uitkeringsafhankelijke inwoners. In deze stedelijke gebieden combineert de bevolking sociaaleconomische achterstand, lage zelfredzaamheid, beperkte sociale cohesie met een hoge zorgvraag. In deze zogenoemde stedelijke achterstandsgebieden doen patiënten vaker een beroep op de huisarts dan elders, de problemen die ze presenteren zijn complexer en hebben vaak een sociaal karakter (Luijten en Tjadens 1995; Verheij et al, 1992, Reijneveld 1995). De huisartsenzorg in de vier grote steden staat meer onder druk dan in de overige steden en in de rest van Nederland (Velden van der et.al. 2003)

Sinds 1996 ontvangen huisartsen een toeslag op het abonnementstarief voor ziekenfondspatiënten die in zogenaamde stedelijke achterstandsgebieden wonen. Op verzoek van de Landelijke Huisartsenvereniging (LHV) en Zorgverzekeraars Nederland (ZN) werd daarvoor een systematiek ontworpen aan de hand waarvan stedelijke gebieden werden geïdentificeerd met een hoog percentage uitkeringsgerechtigden en lage inkomens (Van der Velden et al.,1997;Reijneveld et al., 2000; 2001). De behoefte aan een dergelijke systematiek vloeide voort uit afspraken die binnen de Paritaire Werkgroep Huisartsenzorg (PWH) waren gemaakt rond een aantal knelpunten in de huisartsenzorg in de stedelijke achterstandsgebieden (Paritaire Werkgroep Huisartsenzorg 1995). Zowel de werklast als de werkdruk ligt bij huisartsen in achterstandsgebieden hoger. De systematiek maakt een goed onderscheid naar werklast van de huisarts (Verheij, 1998; Devillé, 2003-1). Het doel van de systematiek en bijhorende financiering is het behoud van de beschikbaarheid van kwalitatief goede huisartsenzorg in achterstandsgebieden, het opheffen van de discrepantie tussen werklast en inkomen en behoud van plezier in het werk van de huisartsen in achterstandsgebieden (Verheij, 1998).

Aan de hand van deze systematiek worden de beschikbare gestelde financiële middelen verdeeld (nu ongeveer 10 miljoen euro per jaar). In 2006, na invoering van het nieuwe zorgstelsel, waarbij het onderscheid tussen ziekenfondsverzekerden en particulier verzekerden is verdwenen, is de toeslag op het abonnementstarief verhoogd naar € 6,80 per jaar per ingeschreven patiënt. Naast de verhoging van het abonnementstarief voor individuele huisartsen, gekoppeld aan individuele, bij de praktijk ingeschreven patiënten, bestaat de regeling uit een financiële bijdrage op het gemeentelijk of regionaal niveau, gekoppeld aan het aantal inwoners van het betreffende achterstandsgebied. Die houdt in dat er nu voor iedere inwoner van een erkend achterstandsgebied een bedrag van € 6,00 per jaar in een lokaal achterstandsfonds gestort wordt. Hieruit financieren de

achterstandsfondsen samen met zorgverzekeraars projecten op basis van knelpunten zoals die door huisartsen worden ervaren (R. Verheij et al., 1998-1).

In 1996 werd in de Ledenvergadering van de LHV bepaald dat de methode van de toenmalige systematiek na twee á drie jaar gevalideerd moest worden om eventuele knelpunten op te lossen. In 1998 heeft een validering en evaluatie van de systematiek plaatsgevonden op basis van bijgestelde eisen door de LHV/ZN (Verheij et al., 1998-2; 2001).

De bijgestelde eisen aan de systematiek in 1998 waren:

- De systematiek moet toepasbaar zijn voor heel Nederland, op een uniforme wijze. Dit vereist de landelijke beschikbaarheid van gegevens van goede kwaliteit over kleine, zo homogeen mogelijke gebieden;
- De gebruikte gegevens moeten periodiek kunnen worden ververst;
- De systematiek moet eenvoudig toe te passen zijn;
- Op het oog een hoge validiteit voor wat betreft werkomstandigheden van huisartsen;
- De cumulatie van werklast verhogende factoren (bewerkelijke praktijkpopulatie en bewerkelijke context) moet in de systematiek tot uitdrukking komen;
- De gegevens waarop de identificatie is gebaseerd moet een bewezen relatie met de gezondheidstoestand hebben;
- De te identificeren gebieden mochten toen ongeveer 700.000 ziekenfondspatiënten tellen. In 1998 werd de grens gesteld op 875.000 inwoners die met het vorige aantal zouden moeten overeenkomen.
- Verschuivingen ten opzichte van de huidige systematiek dienen niet te groot te zijn.

Uit het onderzoek bleek dat de toenmalige systematiek een goed onderscheid maakte naar de werklast van de huisarts, maar dat een nog beter onderscheid mogelijk was bij een verdere verfijning. Vier alternatieven werden onderzocht waarbij uiteindelijk door de LHV gekozen is voor het alternatief dat het minste verschuivingen in geselecteerde buurten zou teweegbrengen waarin de volgende variabelen zijn opgenomen: percentage uitkeringsgerechtigden, gemiddeld inkomen per ontvanger, omgevingsadressendichtheid en percentage allochtonen. Ook werd besloten de identificatie in een cyclus van vier jaar te herzien om de uitkomst steeds halverwege het volgende jaar in te voeren (te beginnen per 1 juli 1999).

De tweede herziening is uitgevoerd in 2003 (Devillé, 2003-2). Een nieuwe herziening zou in 2007 moeten hebben plaatsvonden, maar om gebruik te kunnen maken van zo actueel mogelijke CBS-cijfers is besloten de herijking in 2008 te laten uitvoeren (Wiegers, 2008). Bij elke herziening worden achterstandsbuurtten opnieuw geïdentificeerd aan de hand van dezelfde formule van de achterstandsindex waarbij gebruik gemaakt wordt van de meest actuele gegevens bij het CBS.

Na elke herijking zijn er enige verschuivingen te zien in buurten die als achterstandsgebieden worden ingedeeld. De herijking in 2003 maakte voor het eerst gebruik van de 5-posities postcode waardoor er gerekend werd met kleinere geografische eenheden. Hierdoor kon er deels tegemoet gekomen worden aan de sociaaleconomische en fysiek ruimtelijke verschillen die kunnen voorkomen in geografische grotere gebieden zoals de eerder gebruikte 4-cijferige postcodegebieden. De kerncijfers van het CBS die gebruikt worden voor het berekenen van de achterstandsindex zijn sinds 2003 beschikbaar op gemeente, wijk en buurtniveau. De herijking in 2003 leidde tot 63 nieuwe achterstandsbuurten, acht herintredende buurten (eerder erkend als achterstandsbuurten maar in een vorige ijking vervallen) en 10 buurten die bij deze ijking vervielen. Om versnippering tegen te gaan is toen ook besloten om geïsoleerde buurten met minder dan 1000 inwoners die niet aansluiten bij andere achterstandsbuurten niet als achterstandsgebieden te erkennen. In 2008 werd dezelfde systematiek als in 2003 toegepast en trad een vergelijkbare verschuiving op: 56 nieuwe buurten, vijf herintredende buurten en 41 vervallen buurten. Het is opvallend dat er opnieuw een verschuiving optrad van vergelijkbare omvang als bij de vorige herijking. De achterstandsgebieden vielen opnieuw binnen dezelfde 22 Regionale Ondersteuningsstructuren (ROS), maar er was in inwonersaantal een grote verschuiving van de drie grote achterstandsfondsen en kleine fondsen naar de middelgrote fondsen. De oorzaak van deze nieuwe verschuiving is niet onderzocht. Wel waren door het CBS nu werkstudenten opgenomen in het kerncijfer niet-actieven. Daarom zijn in 2008 buurten waarvan de inwoners uit meer dan 50% werkstudenten bestonden, verwijderd uit de selectie. De verschuivingen geven het belang aan van de noodzaak met regelmaat de index te herijken aan de mogelijke wijzigingen in de bevolking en dat deze index daar ook gevoelig voor is. Anderzijds lijkt het dat de index niet zeer stabiel is.

Er is de laatste jaren veel aandacht besteed aan socio-economische ongelijkheden. Achterstandsbuurten kregen volop de aandacht in de politiek en nieuwe systematieken zoals bijvoorbeeld voor de 'Vogelaarswijken' (Aandachtswijken) werden ontwikkeld. Sinds 2009 wordt de huidige systematiek ontwikkeld voor de huisartsen ook gebruikt voor de vergoeding van verloskundigen werkzaam in achterstandsbuurten. Ook in andere sectoren wordt gebruik gemaakt van systematieken om om te gaan met problemen in achterstandswijken. In 1998 werden reeds vergelijkingen gemaakt met de onderwijssector en de politie. Ook werd toen een vergelijking gemaakt met de Jarman-index en Townsend-index die in Engeland gebruikt werden (Jarman, 1983). Intussen zijn we meer dan tien jaar verder en zijn er veel meer gegevens op individueel en eventueel op buurtniveau beschikbaar, die gebruikt zouden kunnen worden om de huidige systematiek te verfijnen. Bepaalde gegevens zijn tegenwoordig ook aan elkaar te koppelen bijvoorbeeld via het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS. Kerncijfers van het CBS zijn nog steeds beschikbaar op buurtniveau.

1.2 Vraagstellingen

Het doel van het onderzoek is om na te gaan of de huidige systematiek voor het berekenen van een achterstandsindex op buurtniveau voor de berekening van stedelijke achterstandsgebieden toe is aan een nieuwe analyse. Dit kan zinvol zijn gezien de huidige beschikbaarheid van nieuwe gegevens die bij het ontwikkelen van de systematiek vijftien jaar terug nog niet beschikbaar waren. Indien het antwoord positief is zal een voorstel geformuleerd worden voor uitgebreider onderzoek naar een nieuwe systematiek.

Het onderzoek beperkte zich tot de volgende twee vraagstellingen:

- a) Welke additionele statistische gegevens zijn er tegenwoordig landelijk beschikbaar die de systematiek voor het identificeren van stedelijke achterstandsgebieden voor huisartsen kunnen verfijnen waarbij rekening wordt gehouden met de eisen die gesteld werden aan de systematiek in de werkgroep LHV/ZN in 1995, bijgesteld in 1998 (Verheij et al., 1998)?
- b) Wat zijn de mogelijke gevolgen van het toepassen van deze nieuwe gegevens voor de systematiek voor het identificeren van stedelijke achterstandsgebieden voor huisartsen? Welke alternatieve scenario's voor de systematiek zijn er beschikbaar en wat zijn de respectievelijke voor- en nadelen?

Uit de analyses die voorkomen uit vraagstelling a moet duidelijk worden of de huidige bestaande systematiek aan verfijning en actualisatie toe is door o.a. gebruik te maken van nieuwe statistische gegevens op wijk of buurtniveau die eerder nog niet beschikbaar waren of eerder niet gebruikt zijn.

Er is besloten dat in dit onderzoek niet gekeken wordt naar de grootte van de associatie van deze nieuwe alternatieve scenario's met de werklust van de huisarts. Indien nieuwe gegevens in aanmerking komen voor een nieuwe systematiek zal de validiteit ten opzichte van de werkomstandigheden van de huisarts nog onderzocht moeten worden.

2 Methode

De toegepaste methodes in dit onderzoek worden toegelicht aan de hand van beide vraagstellingen.

2.1 Vraagstelling a

Welke additionele statistische gegevens zijn er tegenwoordig landelijk beschikbaar die de systematiek voor het identificeren van stedelijke achterstandsbuurten voor huisartsen kunnen verfijnen waarbij rekening wordt gehouden met de eisen die gesteld werden aan de systematiek in de werkgroep LHV/ZN in 1995, bijgesteld in 1998 (Verheij et al., 1998-2) ?

Vooraleer op zoek te gaan naar mogelijke bronnen van gegevens is een beperkt literatuuronderzoek verricht via de zoekmachine Google Scholar naar gebruikte definities voor achterstandswijken of “deprived areas” in de Engelstalige literatuur en achterstandsindex of “deprivation index” als sleutelwoorden in de titel van de publicaties. Het literatuuronderzoek werd uitgevoerd om te bepalen welke gegevens in aanmerking zouden kunnen komen als indicatoren voor het identificeren van achterstandsgebieden. In de databestanden met buurtgegevens waarnaar in een tweede fase gezocht werd kon dan gekeken worden of deze dan dergelijke indicatorgegevens bevatten.

In tweede instantie is er online met de zoektermen “buurt/ wijk/ gemeenten” en “gegevens”, of met de termen “achterstand/ achterstandsgebieden/ probleemwijken/ krachtwijken/aandachtswijken of Vogelaarwijken” in de zoekmachine Google gezocht naar databestanden waar gegevens op buurtniveau in Nederland beschikbaar waren. Ook is expliciet onderzocht op welke wijze achterstandswijken of dergelijke probleemgebieden in andere maatschappelijke sectoren gedefinieerd werden en welke gegevens hiervoor gebruikt werden. Daarnaast zijn ook bekende websites waarvan bekend was of vermoed werd dat er gegevens op buurtniveau mogelijk beschikbaar waren - zoals de website ‘Kerncijfers buurten en gemeenten’ van het CBS - rechtstreeks opgezocht.

2.2 Vraagstelling b

Wat zijn de mogelijke gevolgen van het toepassen van deze nieuwe gegevens voor de systematiek voor het identificeren van stedelijke achterstandsgebieden voor huisartsen? Welke alternatieve scenario's voor de systematiek zijn er beschikbaar en wat zijn de respectievelijke voor- en nadelen?

Gegevens

Het onderzoek heeft gebruik gemaakt van de meest actuele CBS-gegevens, de kerncijfers wijken en buurten uit 2010. Voor de meest recente inkomensgegevens moest gebruik gemaakt worden van de CBS kerncijfers buurten en gemeenten uit 2009.

De gegevens uit 2009 werden gekoppeld aan deze uit 2010 op basis van de 10-positie code, gemeentecode, wijkcode, buurtcode. Door fusies van gemeenten kwam het voor dat bepaalde buurten een andere code hadden. Bij buurten waarvoor tussen beide jaren geen koppeling bestond is via internet nagegaan tot welke nieuwe fusiegemeente de oude gemeenten waren gefuseerd. Gegevens van buurten uit gefuseerde gemeenten met een identieke buurtnaam werden handmatig gekoppeld. Een aantal buurten konden niet gekoppeld worden. Na de koppeling van de bestanden uit beide jaren en het uitschakelen van buurten met minder dan 200 inwoners waarvoor voor een aantal essentiële variabelen (zie verder) geen gegevens beschikbaar zijn, bleven er 8593 buurten voor analyse beschikbaar.

Aan de CBS gegevens werden op hun beurt de Leefbaarometergegevens uit 2010 gekoppeld op buurtniveau.

Scenario's voor de berekening van de achterstandsindex

Voor het berekenen van de achterstandsindex werd, net als bij de herijkingen in 2003 en 2008, gebruik gemaakt van gegevens op buurtniveau.

De beschikbare kerncijfers die gebruikt zijn voor het berekenen van de achterstandsindex zijn de volgende :

- *naam buurt (+ code) 2010*: oorspronkelijk 11 689 buurten.(11574 in 2009). Na koppeling en verwijdering kleine buurten: 8593.
- *omgevingsadressendichtheid 2010*: deze gegevens worden door het CBS jaarlijks opnieuw berekend. Voor ieder adres in een buurt wordt de adressendichtheid vastgesteld in een gebied met een straal van 1 km rondom dat adres. Hoe hoger de omgevingsadressendichtheid, hoe hoger de bijdrage aan de achterstandsindex.
- *niet-westerse allochtonen percentage 2010*: het aantal niet-westerse allochtonen op 1 januari 2010, uitgedrukt in hele procenten van het aantal inwoners, per buurt. Uit privacyoverwegingen worden lage percentages niet gegeven, maar zo mogelijk geschat. De definitie van westerse en niet-westerse allochtonen is conform de definitie die het CBS in alle publicaties hanteert en betreft alle eerste en tweede generatie allochtonen. Het percentage niet-westerse allochtonen is vermeld bij meer dan 50 inwoners per buurt. Hoe hoger het percentage niet-westerse allochtonen, hoe hoger de bijdrage aan de achterstandsindex.
- *niet-actieven percentage 2008*: Het aantal inkomensontvangers van 15 tot en met 64 jaar met 52 weken inkomen dat in het voorgaande jaar een uitkering als voornaamste inkomensbron had, uitgedrukt in hele procenten van het totaal aantal inkomensontvangers van 15 tot en met 64 jaar. Personen met een werkloosheidsuitkering, arbeidsongeschikten, pensioenontvangers, bijstandontvangers en de groep 'overige inkomensontvangers' worden tot de niet-actieven gerekend. Vanaf het verslagjaar 2002 worden ook werkstudenten meegenomen in de populatie. Zij worden ook tot de

niet-actieven gerekend. Het percentage is vermeld bij minimaal 200 inwoners per buurt. Hoe hoger het percentage niet-actieven, hoe hoger de bijdrage aan de achterstandsindex.

- *gemiddeld inkomen per inkomstenontvanger 2008*: het gemiddeld inkomen per individu met 52 weken inkomen over het jaar 2005, per buurt. Dit gegeven is vermeld bij minimaal 200 inwoners per buurt. Hoe lager het gemiddelde inkomen, hoe hoger de bijdrage aan de achterstandsindex.
- *het percentage lage inkomens* zijn de laagste 40 procent personen geteld tot een maximum persoonlijk inkomen van 19200€ Het percentage is vermeld bij minimaal 200 inwoners per buurt. Waarden lager dan 5% zijn vastgezet op 5%, waarden hoger dan 95% zijn vastgezet op 95%.
- *het gemiddeld inkomen per inwoner* is het rekenkundig gemiddeld persoonlijk inkomen per persoon op basis van de totale bevolking. De genoemde bedragen zijn afgerond op duizendtallen met één cijfer achter de komma. De waarde is vermeld bij minimaal 200 inwoners per buurt.

Er werden drie alternatieve basisscenario's doorgerekend, zoals dit ook gebeurde in het onderzoek van Verheij in 1998 (Verheij, 1998). Elk basisscenario maakt gebruik van een andere maat voor het inkomen. De inkomensgegevens die voor de verschillende scenario's werden gebruikt zijn: het percentage niet-actieven onder de beroepsbevolking per buurt en het gemiddelde inkomen van inkomens-ontvangers per buurt (Alternatief 1, zoals in de huidige bestaande formule voor de achterstandsindex), het percentage niet-actieven onder de beroepsbevolking per buurt en het percentage lage inkomens (Alternatief 2) en het percentage niet-actieven onder de beroepsbevolking per buurt en het gemiddeld inkomen per inwoner (Alternatief 3).

Samen met de verschillende inkomensmaten zijn de volgende CBS gegevens gebruikt in alle basisscenario's : het aantal inwoners per buurt, de omgevingsadressendichtheid, en het percentage niet-westerse allochtonen per buurt.

De formule voor het berekenen van de achterstandsindex maakt gebruik van gestandaardiseerde variabelen ((waarde variabele – gemiddelde waarde)/ standaarddeviatie). Gemiddelden en standaarddeviatie zijn gewogen naar het aantal inwoners per buurt. Vanwege de sterke scheefverdeling van alle variabelen zijn deze eerst getransformeerd naar de natuurlijke logaritme van dezelfde variabelen, alvorens ze te wegen. Buurten met minder dan 200 inwoners zijn buiten de analyse gelaten omdat twee van de vier variabelen voor die buurten niet ingevuld zijn.

Elk van de drie Alternatieven zijn de basisscenario's op twee manieren aangevuld met de Leefbaarometergegevens : 1/ een versie waaraan de Leefbaarometerscore (Lf(a)) is toegevoegd aan de basisformule en 2/ een versie (Lf(b)) waar de gegevens over de niet-westerse bevolking en het percentage niet-actieven weggelaten zijn en vervangen werden door de Leefbaarometerscore. Deze laatste formule houdt rekening met het feit dat in de samenstelling van de Leefbaarometer de dimensies bevolkingssamenstelling, veiligheid en sociale samenhang meegenomen zijn waardoor deze dimensies in de formule extra vertegenwoordigd dreigen te raken. De correlatie op buurtniveau tussen de

Leefbaarometer en het percentage niet-westerse allochtonen was 0,5 en deze met het percentage niet-actieven 0,7.

Voor elke Alternatief is per achterstandsfonds nagegaan hoe groot de verschuiving was in het aantal inwoners ten opzichte van Alternatief 1 (de huidige gebruikte formule maar met actuele gegevens). Per Alternatief is ook de verschuiving nagegaan wanneer de Leefbaarometerscore wordt toegevoegd.

3 Resultaten

3.1 Definities achterstandsbuurtten en achterstandsindex

Het literatuuronderzoek naar gebruikte definities voor achterstandswijken of “deprived areas” in de Engelstalige literatuur en achterstandsindex of “deprivation index” leverde respectievelijk 296 en 80 hits op. Slechts 2 artikelen over deprived areas gaan ook werkelijk in op een definitie. Onderzoek naar de indices voor achterstand werd 12 landen uitgevoerd, maar de overgrote meerderheid van de literatuur is gepubliceerd in het Verenigd Koninkrijk. Daar worden door verschillende departementen en organisaties verschillende indices gebruikt. De buurten, wijken of postcodegebieden die door deze indices als achterstandsgebieden gedefinieerd worden komen voor een groot deel overeen, maar niet helemaal.

English indices of Deprivation 2010

De *English indices of Deprivation 2010* zijn metingen van meervoudige achterstand gemeten op het niveau van kleine geografische gebieden, - de Lower Layer Super Output Areas. Dit zijn homogene kleine gebieden van ongeveer gelijke omvang met een populatie rond 1500 inwoners, maar groter dan postcodegebieden. De indices zijn ontwikkeld door het Department of Social Policy and Social Work aan de University of Oxford voor het Department of the Environment, Transport and the Regions (DETR, 2000). Deze indices zijn gebaseerd op onderscheiden domeinen van achterstand die afzonderlijk gemeten kunnen worden en als dusdanig herkend door inwoners van deze gebieden. Elk domein omvat verschillende indicatoren en soms subdomeinen. De uiteindelijke totale *Index of Multiple Deprivation* is samengesteld uit een gewogen combinatie van de verschillende domeinen (Communities and lower government, 2011). De volgende verschillende domeinen zijn hierin opgenomen:

- *Inkomensachterstand*: de proportie van de populatie in een gebied dat achterstand ervaart omwille van een laaginkomen (werklozen, gepensioneerden, bijstand, ‘child tax credit families’, en asielzoekers).
- *Arbeidsachterstand*: het aantal werklozen met verschillende vormen van werkloosheidscompensaties en arbeidsongeschikten.
- *Gezondheidsachterstand en invaliditeit*: verloren leeftijdsjaren door vroegtijdige overlijden, de ‘comparative illness and disability ratio’, leeftijd en geslacht gestandaardiseerde spoedopnames in een ziekenhuis, en de proportie volwassenen onder de 60 jaar met angst- en depressiestoornissen.
- *Opleidingsachterstand met twee sub-domeinen*, één voor kinderen en jongeren met verschillende indicatoren en één voor volwassenen (proportie 25-54 jaar zonder kwalificaties).

- *Drempels voor de toegankelijkheid van woningen en diensten met twee sub-domeinen*: de bredere drempels (overbevolking, daklozen, proportie onder 35 zonder middelen om een huis te kopen.) en geografische drempels (afstand tot een huisartspraktijk, een voedingswinkel, een basisschool en een postkantoor.
- *Misdaad domein*: gerapporteerde geweldsincidenten, inbraken, diefstallen en overige misdaad.
- *Omgevingsachterstand meet de kwaliteit van de omgeving binnen- en buitenshuis*: woning (huur en privé) in slechte staat, huizen zonder centrale verwarming, luchtkwaliteit en verkeersongevallen.

ACORN classificatie

ACORN is een commercieel geodemografisch classificatie instrument dat censusgegevens over eigendom, autobezit, gezondheid, arbeid en etniciteit koppelt aan postcodes. Deze postcodegebieden zijn kleiner dan wijken waardoor een kleiner gebied met meer achterstand als zodanig herkend kan worden binnen een wijk met minder achterstand. Deze classificatie wordt gebruikt in the nationale Survey of English Housing (SEH). (Duffy, 2000)

In deze classificatie wordt voor de identificatie van achterstandsgebieden de volgende informatie meegenomen: multi-etnische buurten, ouderen, sociale woningbouw, jonge gezinnen, laag inkomen, werkloosheid.

Townsend index of material deprivation

Townsend et al. ontwikkelden een achterstandsindex in 1988 (Townsend index of material deprivation) voor het meten van de impact van gezondheidsmaatregelen in het noorden van Engeland. Deze index werd tot begin deze eeuw toegepast op Census Output Area level niveau en wijk niveau in het Verenigd Koninkrijk. Deze index meet materiële achterstand via proxyvariabelen die gekozen werden voor het weergeven van gebrek van controle over materiële bronnen. De variabelen hebben een gelijk gewicht in de index. De Townsend index is samengesteld uit de volgende variabelen:

- *Werkloosheid* als percentage van de werkzame populatie 16 jaar en ouder : proxy voor het algemeen gebrek aan materiële bronnen.
- *Percentage huishoudens zonder auto*: proxy voor het actuele lage inkomen.
- *Percentage huishoudens zonder eigen woning*: als indicator voor het tekort aan welstand en laag inkomen in het verleden.
- *Overbevolkte huishoudens*: proxy voor inadequate levensomstandigheden

De index is in verschillende landen gebruikt in epidemiologische en praktische studies naar behoeftes en voorzieningen in de gezondheidszorg, onderwijs en sociaal welzijn, en in de criminologie.

De Townsend index is verder aangepast voor gebruik in Schotland door Castairs (Castairs 1991) in de SCOTDEP index, waarbij bijvoorbeeld de werkloosheid indicator enkel onder mannen is berekend omwille van de lage arbeidsparticipatiegraad onder vrouwen.

Omwille van het onderscheid tussen materiële achterstand en sociale achterstand, waar Townsend het ook over had, hebben Forrest en Gordon in 1993 twee nieuw indexen ontwikkeld (Forrest, 1993). MATDEP meet materiële achterstand en de variabelen

worden beschouwd als directe indicatoren voor materiële achterstand. SOCDEP meet sociale achterstand door middel van indirecte indicatoren die informatie geven over de slachtoffers van sociaaleconomische achterstand.

MATDEP is samengesteld uit de volgende variabelen;

- Percentage huishoudens met meer dan één persoon per kamer
- Percentage huishoudens zonder of die gezamenlijk een badkamer/douche en/of een toilet binnen delen.
- Percentage huishoudens zonder centrale verwarming
- Percentage huishoudens zonder auto.

SOCDEP is samengesteld uit:

- Percentage werklozen onder economisch actieve populatie
- Percentage werklozen onder 16-24 jarige economisch actieven
- Percentage één-ouder huishoudens onder alle huishoudens
- Percentage huishoudens samengesteld uit één enkele gepensioneerde
- Percentage huishoudens met een chronische zieke
- Percentage huishoudens die enkel samengesteld zijn uit afhankelijke personen zoals chronisch zieke gepensioneerden.

Jarman 8 Underprivileged Area Score

De Jarman (Jarman, 1983) index is ontwikkeld in het Verenigd Koninkrijk als een maat voor het door huisartsen ervaren effect van socio-economische variabelen op hun werkdruk. De score is gewogen samengesteld naar het gewicht dat huisartsen zelf gaven aan de bijdrage van elke variabele in de ervaren werkdruk. Daarbij ging het om de volgende variabelen in volgorde van de variabele die het hoogste gewicht kreeg toegewezen naar de laagste toe:

- *Percentage alleen wonende ouderen* onder alle inwoners in huishoudens
- *Percentage kinderen jonger dan vijf jaar* onder alle inwoners in huishoudens
- *Percentage laag opgeleiden* (unskilled manual workers) onder alle inwoners in huishoudens
- *Percentage werklozen boven de 16 jaar* onder alle inwoners in huishoudens
- *Percentage alleenstaande oudergezinnen* onder alle inwoners in huishoudens
- *Percentage personen in huishoudens met meer dan 1 persoon per kamer* onder alle inwoners in huishoudens
- *Percentage personen in huishoudens verhuisd in het voorbij jaar* onder alle inwoners in huishoudens
- *Percentage personen in gezinnen met een gezinshoofd uit de etnische minderhedengroepen* onder alle inwoners in huishoudens

Ook deze index is gestandaardiseerd en gewogen samengesteld. In 1995 werd deze index gebruikt voor het toekennen van achterstandspremies voor huisartsen door het Department of Health in het Verenigd Koninkrijk.

Conclusie

Uit het bovenstaande overzicht van de verschillende ontwikkelde indices voor achterstand, kan worden geconcludeerd dat deze opgebouwd zijn uit twee groepen variabelen die directe of proxy indicatoren zijn voor materiële en sociale achterstand en daarbij zowel demografische als materiële kenmerken presenteren. In 1989 is in het Verenigd Koninkrijk een vergelijking gemaakt tussen de Jarman en Townsend indices op district niveau. Alhoewel ze beide voor een verschillend doel ontwikkeld zijn en anders zijn samengesteld bereikten ze een correlatie van 0.88. De indices berekend op niveau van postcodegebieden (ACORN) maken gebruik van homogenere en kleinere geografische eenheden dan de indices berekend voor buurten. Al deze Engelse achterstandsindices zijn ontwikkeld zonder een duidelijke universele definitie voor een achterstandsbuurt (Testi, 2004) Bij het zoeken naar mogelijke nieuw beschikbare informatie op geografisch (buurt of postcode) niveau voor de samenstelling van een achterstandsindex die de werklast van de huisarts binnen een geografische eenheid nog beter voorspelt dan de bestaande index, zal dus gezocht moeten worden naar extra of andere indicatoren voor de demografische samenstelling en de materiële welstand van de bevolking in een buurt.

3.2 Beschikbare demografische en leefsituatiegegevens op geografische niveaus in Nederland

Het tweede gedeelte van het literatuuronderzoek met de zoektermen “buurt/ wijk/ gemeenten” en “gegevens”, met de termen “achterstandsbuurten/ achterstandsgebieden/ achterstandswijken”, met de termen “krachtwijken/ Vogelaarwijken” en met de term “probleemwijken” allen beperkt tot discussies in Nederland en gepubliceerd sinds 1 januari 2000 leverde respectievelijk 147, 917, 168 en 25.600 hits op.

3.2.1 CBS: Kerncijfers wijken en buurten 2004-2010

Kerncijfers Wijken en Buurten van het Centraal Bureau voor de Statistiek is een overzichtspublicatie met kerncijfers over demografische en sociaaleconomische onderwerpen uitgesplitst naar gemeenten, wijken en buurten. Omdat gegevens uit verschillende gegevensbronnen hier samenkomen en op geografische niveaus gepubliceerd worden, vormen deze kerncijfers de basis voor de samenstelling van de huidige achterstandsindex. De kerncijfers stellen gebruikers in staat om verschillende gebieden (gemeenten, wijken en buurten) te vergelijken. Om de vergelijkbaarheid te vergroten, zijn van de opgenomen kerncijfers vaak ook relatieve maten berekend als percentages en cijfers per duizend inwoners.

Uit de toelichting bij de Kerncijfers Wijken en Buurten blijkt dat het databestand de volgende thema's bestrijkt : bevolking, wonen, energie, onderwijs, arbeid, inkomen, sociale zekerheid, bedrijven, motorvoertuigen, voorzieningen, oppervlakte en bodemgebruik. Er zijn gegevens beschikbaar over personen, huishoudens, woningen, energieverbruik, leerlingen/studenten, werkzame personen, uitkeringen, inkomens,

bedrijfsvestigingen, motorvoertuigen, diverse voorzieningen zoals ziekenhuizen en kinderdagverblijven en bodem naar type (land/water) en gebruik. De cijfers zijn beschikbaar op gemeente-, wijk- en buurtniveau. De gemeenten zijn onderverdeeld in wijken en buurten. Elke gemeente heeft minimaal één wijk en elke wijk is weer opgebouwd uit minimaal één buurt.

De Kerncijfers Wijken en Buurten komen uit verschillende bronnen. De wijk- en buurtkaart is de eerst benodigde bron. Deze wijk- en buurtkaart is om precies te zijn zelf samengesteld uit drie bronnen. Vervolgens vormt het Geografisch Basisregister (GBR) een belangrijke sleutel om data uit andere registraties te lokaliseren naar buurtniveau. Het GBR omvat alle adressen van Nederland (ruim zeven en een half miljoen), met daaraan gekoppeld de buurt waarin dat adres is gelegen.

Ten derde zijn voor de publicatie inhoudelijke gegevens nodig. Om gegevens op buurtniveau te kunnen publiceren, is het noodzakelijk dat gebruik wordt gemaakt van integrale waarnemingen of tellingen, dan wel onderzoeken met een grote steekproefomvang. De gegevens van de publicatie zijn onder andere afgeleid uit de Gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens (GBA), het Sociaal Statistisch Bestand (SSB), het Regionaal Inkomensonderzoek (RIO) en het Woningregister (WRG).

De Kerncijfers zijn onderverdeeld in verschillende domeinen: wijken en buurten, bevolking, wonen, energie, onderwijs, arbeid, inkomen, sociale zekerheid, bedrijven, motorvoertuigen, voorzieningen, oppervlakte, en bodemgebruik.

Het domein 'wijken en buurten' bevat de codes en namen op gemeente, wijk en buurtniveau, 4-cijferige postcode, omgevingsadressendichtheid en stedelijkheid.

Het domein bevolking omvat het aantal inwoners absoluut, per geslacht, per leeftijdscategorie, per burgerlijke staat, bevolkingsdichtheid, gegevens over huishoudens, geboorte en sterfte, over etniciteit en mutaties in de bevolking.

Het deel over wonen heeft gegevens over de woningvoorraad, woningwaarde, woningen naar eigendom of huur en bouwjaar. Energie omvat gegevens over de soort energie en het verbruik ervan. Onderwijs heeft gegevens over leerlingen en studenten in het voortgezet en hoger onderwijs. Het domein arbeid omvat gegevens over werkzame personen in het algemeen, naar herkomst en naar sector.

Het onderdeel inkomen heeft inkomensgegevens van personen en van huishoudens, gemiddeld of ingedeeld in laag en hoog inkomen of het percentage niet-actieven. Het domein sociale zekerheid gaat over pensioenen en verschillende categorieën uitkeringen. Het onderdeel bedrijven beschrijft verschillende categorieën bedrijven, het onderdeel motorvoertuigen het bezit van auto's, bedrijfswagens en motorvoertuigen en het onderdeel voorzieningen geeft gegevens over de gemiddelde afstand tot een hele reeks voorzieningen in de gezondheidszorg, onderwijs, restaurants, supermarkten, bibliotheken sportvoorzieningen, groen en station.

Tenslotte zijn er nog gegevens over landoppervlakte en over het bodemgebruik.

De bestaande formule voor de achterstandsindex gebruikt enkel gegevens uit dit bestand Kerncijfers wijken en buurten op buurtniveau: de omgevingsadressendichtheid, het

gemiddeld inkomen per inkomensontvanger, het percentage niet-actieven en het percentage niet-westerse allochtonen.

De Kerncijfers worden ook beschikbaar gemaakt via de websites CBS in uw buurt (www.cbsinuwbuurt.nl), Gegevens per buurt met Google Earth en CBS Geoservices.

De CBS gegevens voldoen aan de vereisten aan de systematiek dat ze landelijk, uniform en op buurt niveau beschikbaar zijn en regelmatig ververs worden.

3.2.2 40 Aandachtswijken VROM

Eind maart 2007 presenteerde het ministerie van VROM (nu BZK/WWI) de 40 wijken waarop zij haar aandacht zou richten in het kader van het programma “Van probleemwijk naar prachtwijk.” (Bron: KEI – Kenniscentrum stedelijke vernieuwing: dossier 40 wijken www.keicentrum.nl).

De selectie door het ministerie van VROM is in een aantal stappen tot stand gekomen. Allereerst heeft het ministerie alle beschikbare 'landelijke en betrouwbare bronnen' onderzocht op hun relevantie voor de wijkenproblematiek. Dit heeft geresulteerd in het vaststellen van achttien indicatoren over de sociale en fysieke situatie in een wijk. Voorbeelden van indicatoren zijn: inkomen, werk, opleiding, woningvoorraad, bewonerstevredenheid en overlast.

Op basis van de 18 indicatoren heeft VROM vervolgens vier maten vastgesteld, waarmee sociaaleconomische en fysieke achterstanden in beeld worden gebracht (bijlage 2). Elk van de vier maten weegt even zwaar in de beoordeling van de wijk. De indicatoren waarop de maten zijn gebaseerd, wegen ook per maat even zwaar mee. De geselecteerde veertig wijken (allen in de 31 grootste gemeenten van Nederland), scoren op deze vier maten aanzienlijk slechter dan andere wijken in Nederland. Deze vier maten zijn:

- Sociaaleconomische achterstanden
- Fysieke achterstanden
- Leefbaarheidsproblemen in relatie tot sociaal-economische problematiek
- Fysieke problemen

Er is gebruik gemaakt van feitelijke gegevens over de sociaaleconomische positie van huishoudens in de wijk (werkloosheid en opleiding), de kwaliteit van de wijk (woningbouw en openbare ruimte) en oordelen van bewoners over leefbaarheidsaspecten met betrekking tot de wijk en haar bewoners. Het oordeel van bewoners is afgeleid uit grote steekproefonderzoeken: het Woningbehoefteonderzoek (WBO) en de opvolger daarvan het Woon Onderzoek Nederland (WoON) uit 2006.

Bij de bepaling van de wijken met de grootste cumulatie van achterstanden en problemen is gekeken naar de achterstand van een wijk ten opzichte van het landelijke gemiddelde. Gekeken wordt hoeveel bewoners zeggen problemen te hebben op een bepaald aspect van de leefbaarheid in de wijk. Als dit verschil te groot is (een afwijking van meer dan tweemaal de standaarddeviatie), wordt dit gezien als achterstand of probleem. De aandachtswijken zijn op basis van een éénmalige analyse vastgelegd. Veranderingen binnen de wijken worden gemonitord.

3.2.3 WoOnderzoek Nederland 2009

Het Woon Onderzoek Nederland (WoON) meet bij personen van 18 jaar en ouder een groot aantal aspecten van het wonen zoals de huidige en gewenste woonsituatie en de tevredenheid met de woonsituatie. Daarnaast omvat het WoON ook thema's die raken aan het wonen, zoals gegevens over de leefbaarheid en de tevredenheid met de woonomgeving, de woon-werkafstand (mobiliteit) of het ervaren van beperkingen bij het wonen om gezondheidsredenen. Op basis van de woning-marktmodule van het WoON kunnen betrouwbare uitspraken worden gedaan op landelijk, provinciaal en regionaal niveau.

Een deel van de respondenten van de woningmarktmodule van WoON2009 is opnieuw geïnterviewd over de beleving van hun woonomgeving voor de Vervolgmodule Sociaal Fysiek van het Woononderzoek Nederland 2009. De module Sociaal-Fysiek van het WoON is ontwikkeld om de kwaliteit van de woonomgeving beter in beeld te brengen en het sociale en het fysieke aan elkaar te koppelen. De informatie wordt onder meer gebruikt om ontwikkelingen op het terrein van de stedelijke vernieuwing in beeld te brengen.

Ten behoeve van de module Sociaal-Fysiek is een vragenlijst geconstrueerd waarmee de leefbaarheidssituatie op een groot aantal punten getoetst wordt. De vragenlijst bevat onder andere vragen over de sociale samenstelling van de buurt, de sociale contacten in de buurt, de voorzieningen, het groen, onderhoud, hinder en overlast, bereikbaarheid, sociale veiligheid en ontwikkeling van de buurt.

Er bestaat een interne versie van het WoonOnderzoek en de module Sociaal Fysiek die enkel beschikbaar is voor intern gebruik en universiteiten. Een vergelijkbare versie van de module wordt door DANS uitgeleverd aan onderzoekers en geïnteresseerden in de commerciële markt. (www.dans.knaw.nl)

Het WoonOnderzoek maakt gebruik van een grote landelijke steekproef met veel informatie-items over wonen, is actueel en heeft een flexibele modulaire opbouw. De regionale uitsplitsingen zijn beperkt waardoor individuele gemeentes niet zichtbaar zijn. Het geografisch schaalniveau is landelijk, provincie en regio; wijken worden geclusterd. Door de clustering van de landelijk beschikbare gegevens is het onduidelijke of de oorspronkelijke gegevens ook op buurtniveau beschikbaar zijn. De gegevens van de module Sociaal en Fysiek worden wel nog periodiek verzameld.

3.2.4 Leefbaarometer RIGO/VROM

De Leefbaarometer is in 2008 door RIGO en Atlas voor gemeenten ontwikkeld in opdracht van het Ministerie van VROM (tegenwoordig BZK/WWI). In het instrument zijn kenmerken van de woonomgeving opgenomen die in Nederland de verschillen in oordelen en gedrag tussen bewoners het best in beeld brengen. (Leidelmeier, 2011)

De indicatoren in de Leefbaarometer worden gewogen naar de mate waarin ze verklaren waarom mensen in de ene buurt wel en in de ander buurt niet tevreden zijn en waarom mensen er veel of weinig voor over hebben om in een specifieke buurt te wonen. Met de Leefbaarometer kunnen verschillen in leefbaarheid en de ontwikkelingen ook binnen

buurten en wijken in beeld worden gebracht omdat gebruik wordt gemaakt van gegevens die voor elke postcode bekend zijn.

De leefbaarometerscore wordt uitgedrukt als een bewonersoordeel en loopt van 'zeer negatief' tot 'uiterst positief'. Een positieve score betekent de bewoners naar verwachting gemiddeld genomen positief zullen zijn over de leefomgeving.

Om te bepalen in hoeverre een gebied positief of negatief scoort op de Leefbaarometer wordt gebruik gemaakt van 49 indicatoren (voornamelijk landelijke registraties) die zijn bepaald aan de hand van uitvoerig onderzoek (zie bijlage 3). De 49 indicatoren kunnen onderverdeeld worden in 6 onderliggende leefbaarheidsdimensies. De Leefbaarometer geeft in één cijfer de leefbaarheids situatie van gebieden weer. Deze 'leefbaarheid' wordt samengesteld uit de volgende dimensies: woningvoorraad, publieke ruimte, voorzieningenniveau, bevolkingssamenstelling, sociale samenhang en veiligheid. De gegevens zijn beschikbaar voor clusters van meerdere op elkaar aansluitende woningblokken met een soortgelijke leefbaarheids situatie of ontwikkeling, op buurt en postcodeniveau en worden om de twee jaar verzameld.

3.2.5 *Integrale Veiligheidsmonitor CBS/BZK*

De Integrale Veiligheidsmonitor (IVM) is in het najaar van 2009 voor het tweede opeenvolgende jaar in opdracht van de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en van Justitie en van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) uitgevoerd. (CBS, 2010) Bij de IVM zijn zowel op landelijk/regionaal niveau als op regionaal/lokaal niveau gegevens verzameld over de sociale veiligheid van inwoners in Nederland. Dit op basis van een gestandaardiseerde vragenlijst en onderzoeksmethode. Hierdoor zijn uitkomsten op verschillende beleidsniveaus goed met elkaar te vergelijken.

De IVM is opgebouwd rondom een gestandaardiseerde vragenlijst met verplichte en facultatieve vragenblokken. Bovendien biedt de vragenlijst de mogelijkheid om naast onderwerpen van landelijk belang ook lokale onderzoeksvragen op te nemen. Hierdoor is de vragenlijst geschikt voor onderzoek zowel op landelijk/politieregionaal niveau als op (politie)regionaal/lokaal niveau.

In deze monitor worden de ervaringen van de inwoners van Nederland verzameld rond de leefbaarheid van de woonbuurt, de beleving van buurtproblemen, onveiligheidsgevoelens, aangiftegedrag, ervaringen met veel voorkomende criminaliteit, het oordeel van de bevolking over het optreden van de politie en preventiegedrag.

Het landelijke/regionale deel is uitgevoerd door het CBS. Tegelijkertijd werd dit onderzoek in 239 gemeenten (meer dan de helft van de gemeenten) op lokaal niveau of in (politie)regionaal verband uitgevoerd onder bijna 200.000 respondenten. Hierbij heeft het bureau Veiligheidsmonitor de taak om de uitvoering van deze lokale onderzoeken te coördineren en te faciliteren. Dit bureau is gevestigd bij het NICIS in Den Haag.

De monitor beantwoordt niet aan de vereiste aan de systematiek om landelijk voor alle gemeenten beschikbaar te zijn en of de gegevens überhaupt op buurtniveau analyseerbaar zijn. De monitor wordt wel regelmatig ververst.

3.2.6 *Permanent onderzoek naar de leefsituatie (POLS)*

Het Permanent onderzoek naar de leefsituatie (POLS) is een groot, continu onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) naar verschillende onderwerpen betreffende de leefsituatie, zoals gezondheid, arbeidsomstandigheden, rechtsbescherming, veiligheid, tijdsbesteding en wonen. Deze informatie komt beschikbaar over allerlei groepen in de bevolking. POLS bestaat uit verschillende modules. Alle respondenten krijgen een basisvragenlijst voorgelegd. De vragenlijsten voor de verschillende modules worden aan een deel van de respondenten voorgelegd. In POLS zijn verschillende oudere onderzoeken geïntegreerd: het Doorlopend Leefsituatie Onderzoek, de Enquête Rechtsbescherming en Veiligheid, de Gezondheidsenquête en het Woningbehoefteonderzoek. Sinds 2005 worden alleen nog de basismodule en de module Gezondheid afgenomen.

De basisvragenlijst van POLS bevat vragen naar achtergrondkenmerken en naar algemene leefsituatiekenmerken. Het doel van de POLS module Gezondheid is het schetsen van een zo volledig mogelijk overzicht van de ontwikkelingen in de gezondheidstoestand, het gebruik van medische en maatschappelijke voorzieningen, de leefstijl, waaronder arbeidsomstandigheden en het preventief gedrag van de Nederlandse bevolking van 0 jaar en ouder in particuliere huishoudens.

De doelpopulatie van POLS is de in Nederland woonachtige bevolking in particuliere huishoudens. De steekproeftrekking vindt plaats in twee trappen: in de eerste trap worden gemeenten geselecteerd, in de tweede trap worden personen getrokken. De steekproefomvang voor 2004 - 2009 is bepaald op basis van een totaal gewenst aantal respondenten van 10.000. In 2009 bestond de respons uit 9.118 personen. Uit voorgaande is duidelijk dat de gegevens niet bij elke dataverzameling voor heel Nederland beschikbaar zijn en zeker niet voor elke wijk of buurt.

Conclusie

Via verschillende onderzoeken en enquêtes worden indicatoren voor de demografische samenstelling en de materiële welstand van de bevolking verzameld. Variabelen uit verschillende domeinen van de Kerncijfers van het CBS worden reeds gebruikt in de formule voor de huidige achterstandsindex en nog meer variabelen komen hiervoor in aanmerking in de domeinen: wonen, onderwijs, arbeid, inkomen, en sociale zekerheid. Het WoonOnderzoek Nederland waarvan een aantal gegevens gebruikt werden als indicatoren voor ervaren problemen in de wijken bij de selectie van de 40 Aandachtwijken, zijn op buurtniveau voor heel Nederland beschikbaar, evenals de gegevens van de Leefbaarometerscore. De overige besproken dataverzamelingen over leefsituatie (POLS) en veiligheid in de wijken (Veiligheidsmonitor) zijn niet voor heel Nederland op buurtniveau beschikbaar en komen dan ook verder niet in aanmerking voor

een eventuele nieuwe formulering voor de achterstandsindex (de eerste eis aan de systematiek).

In de Engelse achterstandsindexen worden enkel objectieve indicatoren voor achterstand meegenomen in de formules. Het WoonOnderzoek bevat subjectieve gegevens over de leefbaarheid van de buurt voor heel Nederland. In de identificatie van de 40 Krachtwijken, worden deze subjectieve oordelen over de wijk aan objectieve indicatoren toegevoegd.

De gegevens die op buurtniveau beschikbaar zijn bij het CBS en WoonOnderzoek worden ook periodiek ververs, de tweede eis aan de systematiek.

De relatie met de werkomstandigheden van huisartsen is enkel bekend voor de gegevens die nu reeds voor de formule van de index gebruikt worden. Nieuwe gegevens die aan de formule worden toegevoegd zullen nog getoetst moeten worden aan hun relatie met de werklast van huisartsen.

3.3 Alternatieve scenario's voor de achterstandsindex

Naast de uitgebreide en publiek beschikbare gegevens uit de Kerncijfers Wijken en Buurten van het CBS, blijken dus enkel de WoON 2009 en de Leefbaarometerscore op buurtniveau beschikbaar. Helaas worden de WoON gegevens enkel beschikbaar gesteld aan de opdrachtgever – het ministerie zelf- en aan universiteiten, maar niet aan onafhankelijke onderzoeksinstituten. De Leefbaarometergegevens werden wel beschikbaar gesteld.

Achterstandsindicatoren

De huidige formule voor de berekening van de achterstandsindex heeft als indicatoren voor achterstand sociaaleconomische factoren en een fysieke factor. De fysieke factor is de omgevingsadressendichtheid als indicator voor overbevolking. De sociaaleconomische factoren zijn het percentage niet-actieven en het gemiddeld inkomen van de inkomensontvanger. Deze factoren behoren tot de werklast verhogende factoren voor de huisarts, namelijk een bewerkelijke praktijkpopulatie en bewerkelijke context.

In het onderzoek van Verheij in 1998 (Verheij, 1998-2) werden verschillende scenario's doorgerekend met verschillende alternatieven voor het meenemen van het inkomen, namelijk het percentage lage inkomens en het gemiddeld inkomen per inwoner. Toen is uiteindelijk gekozen voor de huidige formule omdat deze resulteerde tot de kleinste verschuivingen in buurten die als achterstandsbuurten in aanmerking kwamen ten opzichte van de tot dan gebruikte indeling.

Het percentage lage inkomens als inkomensmaat echter is minder gevoelig voor sociale heterogeniteit in de buurt dan het gemiddelde inkomen. Bij het gemiddeld inkomen per inwoner als inkomensmaat betreft men ook mensen zonder inkomen of met minder dan 52 weken inkomen in de maat. Buurten met veel inwoners zonder inkomen of onregelmatig inkomen, krijgen hierdoor een lager gemiddelde en worden dan eerder als achterstandsbuurt aangemerkt. Aangezien deze inkomensmaten betere indicatoren lijken voor achterstand en het inkomensniveau van een buurt, werd besloten om de alternatieve

formules met deze inkomensmaten opnieuw door te rekenen zoals dit in 1998 reeds gebeurde.

Er werd gedacht om ook naar andere indicatoren te kijken die als proxies kunnen dienen voor het vermogen van een huishouden, zoals het percentage koop- of huurwoningen. Na publicatie van een artikel over geregistreerde contacten met de huisarts en materiële welvaart (Wingen, 2011) en overleg met één van de auteurs - ervaren onderzoeker op het gebied van sociaaleconomische gezondheidsverschillen - is besloten om hiervan af te zien. Het gepubliceerde onderzoek kwam tot de conclusie dat de combinatie van inkomen en vermogen als welvaartsindicator een zelfde beeld laat zien over het aandeel van personen dat naar de huisarts gaat als de factoren vermogen en inkomen afzonderlijk.

Probleemwijkindicatoren

In de huidige formule staan twee variabelen die een indicatie geven van de samenstelling van de bevolking die tot een hogere werklast voor de huisarts leiden: het percentage niet-actieven (werklozen, uitkeringsgerechtigden, gepensioneerden) en het percentage niet-westerse allochtonen.

Voor de selectie van de 40 Aandachtswijken is gebruik gemaakt van de gegevens uit de module Sociaal-Fysiek van het WoonOnderzoek Nederland waarbij het oordeel van bewoners van een buurt in verband met sociale overlast, vandalisme en onveiligheid, tevredenheid over woning en woonomgeving en fysieke overlast is meegenomen. Aangezien de Leefbaarometer eveneens de leefbaarheidssituatie in een omgeving poogt te meten op basis van het oordeel van bewoners van een buurt, is besloten om deze gegevens in verschillende scenario's toe te voegen aan de drie basisscenario's met de verschillende indicatoren voor het inkomen. De leefbaarometerscore werd op 2 alternatieve manieren toegevoegd : (a) door extra toevoeging aan de basisformules en (b) door vervanging van de variabelen percentage niet-actieven en het percentage niet-westerse allochtonen omdat de Leefbaarometer ook vragen stelt naar de bevolkingssamenstelling in een buurt (zie bijlage 3)

Resultaten van de verschillende scenario's voor de achterstandsindex op buurt- en gemeenteniveau

De huidige formule voor de achterstandsindex (Alternatief 1) omvat de omgevingsadressendichtheid, het gemiddeld inkomen van de inkomensontvanger, het percentage niet-actieven en het percentage niet-westerse allochtonen. Door gerekend aan de hand van de huidige beschikbare gegevens, wordt de volgende formule verkregen:

$$\begin{aligned} \text{Alternatief 1 achterstandsindex} = & \\ & ((\ln \text{percentage niet-actieven} - 2.8605) / 0.41314) - \\ & ((\ln \text{gemiddeld inkomen ontvanger} - 3.3718) / 0.21949) + \\ & ((\ln \text{omgevingsadressendichtheid} - 8.3452) / 1.39624) + \\ & ((\ln \text{percentage niet-westerse allochtonen} - 0.6861) / 2.24179). \end{aligned}$$

In Alternatief 2 voor de achterstandsindex is de variabele ‘gemiddeld inkomen ontvanger’ vervangen door ‘percentage lage inkomens’ en wordt de formule voor de achterstandsindex :

$$\begin{aligned} \text{Alternatief 2 achterstandsindex} = & \\ & ((\ln \text{percentage niet-actieven} - 2.8605) / 0.41314) + \\ & ((\ln \text{percentage lage inkomens} - 3.665) / 0.222) + \\ & ((\ln \text{omgevingsadressendichtheid} - 8.3452) / 1.39624) + \\ & ((\ln \text{percentage niet-westerse allochtonen} - 0.6861) / 2.24179). \end{aligned}$$

In de formule voor Alternatief 3 voor de achterstandsindex is de variabele ‘gemiddeld inkomen ontvanger’ vervangen door ‘gemiddeld inkomen per inwoner’:

$$\begin{aligned} \text{Alternatief 3 achterstandsindex} = & \\ & ((\ln \text{percentage niet-actieven} - 2.8605) / 0.41314) - \\ & ((\ln \text{gemiddeld inkomen per inwoner} - 3.0415) / 0.2144) + \\ & ((\ln \text{omgevingsadressendichtheid} - 8.3452) / 1.39624) + \\ & ((\ln \text{percentage niet-westerse allochtonen} - 0.6861) / 2.24179). \end{aligned}$$

Alternatieven 1 tot en met 3 zijn de basiscenario's waarin enkel de variabele als indicator voor het inkomensniveau van de buurt werd aangepast: alternatief 1 – gemiddeld inkomen per inkomensontvanger, alternatief 2 –percentage personen met een laag inkomen en alternatief 3 – gemiddeld inkomen per inwoner.

Hieraan werd in nieuwe berekeningen de leefbaarometerscore toegevoegd (LF(a)) of werden de variabelen percentage niet-actieven en percentage niet-westerse allochtonen vervangen door de leefbaarometerscore (LF(b)). De formules voor de scenario's waarin de gegevens uit de Leefbaarometer meegenomen zijn staan in bijlage 1.

Met een analyse uitgevoerd op buurtniveau en het afkappunt van de achterstandsindex gezet overeenkomend met een totaal van 885.000 inwoners, worden buurten boven het afkappunt geïdentificeerd als achterstandsgebieden. Het aantal buurten en gemeenten verschilt per Alternatief en per scenario met toevoeging van de Leefbaarometer.

Tabel 3.1 Aantallen gemeenten en buurten in achterstand volgens 3 alternatieve scenario's. Elk alternatief werd op 2 wijzen uitgebreid met de Leefbaarometerscore (LF(a) en LF(b))

	Alternatief 1	Alternatief 1LF(a)	Alternatief 1LF(b)
Gemeenten	56	40	40
Buurten	274	183	179
Bevolkingsaantal	884695	881905	876855
	Alternatief 2	Alternatief 2LF(a)	Alternatief 2LF(b)
Gemeenten	55	41	36
Buurten	263	188	170
Bevolkingsaantal	881045	883755	883830
	Alternatief 3	Alternatief 3LF(a)	Alternatief 3LF(b)
Gemeenten	54	40	37
Buurten	245	183	171
Bevolkingsaantal	878075	883795	879465

De basisscenario's voor Alternatieven 1 tot en met 3 leiden tot een selectie van buurten in een ongeveer een even groot aantal gemeenten. Alternatief 3 heeft 29 buurten minder geselecteerd dan Alternatief 1. Scenario 2 en 3 leiden tot een duidelijk kleiner aantal buurten, wat inhoudt dat er buurten geselecteerd worden met gemiddeld meer inwoners, omdat ze meer dichtbevolkt of groter zijn in oppervlakte. Voor een overzicht van de geselecteerde gemeenten (zie bijlage 4).

Het toevoegen van de Leefbaarometer gegevens bij elk Alternatief scenario leidt tot een duidelijke kleinere selectie van buurten in minder gemeenten. Er is een concentratie in meer dichtbevolkte of grotere buurten in minder gemeenten. De verschillen in aantallen gemeenten en buurten met elk basisscenario door toevoeging van de leefbaarometergegevens zijn groter dan de verschillen tussen de 3 basisscenario's onderling.

Zoals afgesproken bij de laatste twee herijkingen van de achterstandsindex moeten de buurten met hoge percentages studenten en losse buurten (niet –aanliggend aan andere geselecteerde buurten) met minder dan 1000 inwoners uit de lijsten met buurten en gemeenten nog uitgesloten worden. Ze staan in de lijsten in de bijlagen met een sterretje aangemerkt. In de bijlagen staan de gemeenten genoemd waarvan buurten in de verschillende scenario's als achterstandsbuurten geïndexeerd werden. Bijlagen 5 tot 7 presenteren per basisscenario de effecten van het toevoegen van de gegevens uit de Leefbaarometer.

De relatieve verschuivingen tussen de drie basis alternatieven in de verschillende achterstandsfondsen ten opzichte van alternatief 1 worden duidelijk in tabel 3.2 – alternatief 1 staat voor 100%. De veranderingen ten opzichte van de huidige lijst van achterstandsbuurten is niet onderzocht omdat de herijking later in 2012 plaats vindt met de meest recente gegevens van CBS die in 2012 nog geactualiseerd worden.

Gemiddeld blijft de grootte van de grote fondsen ongeveer gelijk of neemt toe, respectievelijk met 2 en 21%. De overige fondsen leveren gemiddeld in bij beide alternatieven: de middelgrote fondsen met 10 en 19% respectievelijk, en 7 en 8% bij de kleine fondsen. Bij beide categorieën is er echter een grote variatie tussen de verschillende fondsen: bij de middelgrote fondsen gaat de range van -37% tot +11%, bij de kleine fondsen van -49% tot +42%. Er lijkt een verschuiving plaats te vinden naar de grote fondsen en in minder mate naar de kleine fondsen, weg van de middelgrote fondsen. Op gemeentelijk niveau is er een overlap van 91% tussen alternatief 2 en 3 ten opzichte van alternatief 1. Op het niveau van de inwoners is er een overlap van 92% tussen alternatief 2 en 1, en 86% tussen alternatief 3 en 1.

Tabel 3.2 Relatieve verschuivingen in aantallen inwoners per achterstandsfonds ten opzichte van basis alternatief 1 (alternatief 1 =100%)

Achterstandsfonds	Alternatief 2	Alternatief 3
Grote fondsen (> 100.000 inwoners)		
FA Rotterdam	118	95
AOF (Amsterdam e.a.)	101	159
FHA (Den Haag e.o.)	88	109
Middelgrote fondsen (>25.000 inwoners)		
UFA (Utrecht e.a.)	94	97
Stichting ELO (Delft e.a.)	67	111
St Beyaert Robuust Limburg	95	63
Huisartsenkring Twente	87	64
ELANN (Groningen e.a.)	109	72
Kleine fondsen (< 25.000 inwoners)		
ZON Noord-Holland	59	140
REOS Zorg (Leiden e.a.)	133	100
Trend (Dordrecht e.a.)	80	119
FA Zuidwest NL (Breda e.a.)	86	122
ROBUUST (Eindhoven e.a.)	81	51
SAN (Nijmegen e.a.)	142	61
AFA (Arnhem)	76	85
FA Deventer	100	100
Huisartsenkring Zwolle / Flevoland	73	57
AOF Leeuwarden	99	82
Almere	-	100
Ede	100	100
Nieuwe gemeenten		
Veenendaal	-	100
Oss	100	-
Zutphen	100	100

In tabel 3.1 werd reeds duidelijk dat de toevoeging van de leefbaarometerscore in de formule voor de berekening van de index tot grote verschuivingen leidt in het aantal geselecteerde gemeenten en buurten. Tabel 3.3 geeft de relatieve verschuivingen weer in

het aantal inwoners in achterstandsbuurten voor elk achterstandsfonds wanneer de leefbaarometerscore toegevoegd wordt aan het basisalternatief 1. De verschuivingen zijn van de zelfde grootteorde wanneer de leefbaarometerscore wordt toegevoegd aan beide andere alternatieven 2 en 3.

De verschuivingen gaan vooral richting grote fondsen die gemiddeld met 50% toenemen, terwijl de middelgrote en kleine fondsen met 40 tot 50% gemiddeld afnemen. Alleen de fondsen Arnhem, Noord-Holland en Deventer zien een toename in minstens één van de berekeningen. Op gemeentelijk niveau is er een overlap van respectievelijk 73% en 71% tussen alternatief 1 Lf(a) en Lf(b) ten opzichte van basisalternatief 1. Op het niveau van de inwoners is er een overlap van respectievelijk 72% en 73%.

Tabel 3.3 Relatieve verschuivingen in aantallen inwoners in de achterstandsfondsen ten opzichte van basis alternatief 1 (alternatief 1 =100%) [Lfb =leefbaarometer]

Achterstandsfonds	Alternatief 1 Lfb (a)	Alternatief 1 Lfb (b)
Grote fondsen (> 100.000 inwoners)		
FA Rotterdam (e.a.)	149	157
AOF (Amsterdam e.a.)	224	224
FHA (Den Haag e.a.)	76	81
Middelgrote fondsen (>25.000 inwoners)		
UFA (Utrecht e.a.)	89	79
Stichting ELO (Delft e.a.)	83	65
St Beyaert Robuust Limburg (Maastricht e.a.)	43	35
Huisartsenkring Twente	48	26
ELANN (Groningen e.a.)	47	47
Kleine fondsen (< 25.000 inwoners)		
ZON Noord-Holland (Alkmaar e.a.)	102	92
REOS Zorg (Leiden e.a.)	-	-
Trend (Dordrecht e.a.)	47	70
FA Zuidwest NL (Breda e.a.)	57	82
ROBUUST (Eindhoven e.a.)	28	28
SAN (Nijmegen e.a.)	21	21
AFA (Arnhem)	116	105
FA Deventer	83	109
Huisartsenkring Zwolle / Flevoland	-	17
AOF Leeuwarden	68	71
Almere	100	100
Ede	100	100
Nieuwe gemeenten		
Veenendaal	-	43
Oss	-	-
Zutphen	-	-

4 Conclusie

Uit vergelijkbare indices in het Verenigd Koninkrijk blijkt dat men twee categorieën variabelen gebruikt om deze indices samen te stellen, namelijk voor materiële en sociale achterstand waarbij zowel demografische als materiële kenmerken gebruikt worden. In deze indices worden geen subjectieve gegevens meegenomen.

Samengevat moeten we vaststellen dat de beschikbaarheid van dergelijke gegevens op kleine geografische eenheden zoals buurten minder uitgebreid is als voorheen gedacht. Alleen de uitgebreide gegevens van het CBS – Kerncijfers Wijken en Buurten - , de Leefbaarometer en mogelijk de gegevens van het WoonOnderzoek zijn voor heel Nederland op buurtniveau beschikbaar.

Aangezien uit een recente publicatie opnieuw is gebleken dat er een relatie bestaat tussen het inkomen of vermogen en het gebruik van huisartsenzorg, is het belangrijk om een zo valide mogelijke indicator voor inkomen of vermogen te nemen die de realiteit van het sociaaleconomisch niveau van een buurt zo goed mogelijk weergeeft. De indicatoren die eerder reeds bij het onderzoek naar de index en de relatie met de werklast van de huisarts werden gebruikt, zijn in dit onderzoek opnieuw gebruikt.

Het percentage lage inkomens en het gemiddeld inkomen per inwoner als inkomensmaat lijken meer rekening te houden met de sociale heterogeniteit in een buurt. Het vervangen van de inkomensvariabele gemiddeld inkomen per inkomensontvanger door één van deze variabelen leidt tot een verschuiving in inwonersaantallen naar de grote en in minder mate naar de kleine fondsen toe. Het aantal gemeentes waar de achterstandsbuurten zich bevinden blijft ongeveer gelijk terwijl er iets minder buurten in aanmerking komen voor eenzelfde totaal aantal inwoners in achterstandsbuurten. Dat betekent dat er iets meer dichtbevolkte of grotere buurten aangeduid worden als achterstandsbuurten. Alternatief 2 met het percentage lage inkomens als inkomensmaat lijkt tot de minst grote verschuivingen ten opzichte van de huidige formule te leiden.

Het toevoegen van de Leefbaarometer gegevens leidt tot grotere verschuivingen en een duidelijke kleinere selectie van buurten in minder gemeenten. De verschuivingen gaan vooral in de richting van de grote fondsen en dan vooral naar Amsterdam en Rotterdam. De leefbaarheidssituatie zoals mensen die in hun buurt ervaren lijkt in deze steden meer invloed te hebben op het niveau van achterstand. Het gebruik van deze gegevens lijkt niet tegemoet te komen aan de gestelde eisen voor de achterstandsindex omdat 1/ subjectieve gegevens nergens meegenomen worden voor het berekenen van een achterstandsindex uitgezonderd in de systematiek die gebruikt werd voor het identificeren van de Aandachtwijken in Nederland en 2/ deze toevoeging extreem grote verschuivingen laat zien. De drie alternatieve basisscenario's hadden bij het onderzoek in 1998 een duidelijke relatie met de werklast van de huisartsen. Het huidige onderzoek heeft zich beperkt tot het

identificeren van mogelijke nieuwe gegevens die in aanmerking zouden kunnen komen voor de berekening van de achterstandsindex voor het identificeren van buurten met een populatie die een verhoging van de werklast van de huisarts met zich meebrengt. Een aanpassing van de berekening van de index zal ook nog in verband gebracht moeten worden met gezondheidsgebruik, gezondheidskenmerken van de bevolking en ervaren werklast van de huisarts zodat het onderscheidend vermogen van de verschillende alternatieven duidelijk wordt. Het is duidelijk dat elke aanpassing gevolgen heeft voor de identificatie van achterstandsbuurten en de verdeling van middelen over meer of minder gemeenten en meer of minder buurten met een verschillende stedelijkheidsgraad.

Literatuur

- Carstairs V, Morris R. *Deprivation and Health in Scotland*. Aberdeen: University Press, 1991
- CBS. *Permanent onderzoek naar de leefsituatie. Basis 2009*. Documentatie. Den Haag / Heerlen: CBS, 2009
- CBS. *Integrale Veiligheidsmonitor 2009. Landelijke rapportage*. Den Haag / Heerlen: CBS, 2010
- Communities and lower governments. The English indices of deprivation 2010. *Neighbourhoods Statistical Release*, 2011
- Department Of Environment, Transport And The Regions (DETR). Indices of Deprivation 2000. *Regeneration Research Summary*. N. 31; 2000
- Devillé W, Habraken JM, Bakker DH de. *Huisartsenzorg in achterstandsgebieden: evaluatie van 5 jaar beleid: 1997 - 2002*. Utrecht: NIVEL, 2003-1
- Devillé W, Verheij RA, Bakker DH de. *Herijking stedelijke achterstandsgebieden 2003. Verdeling van extra middelen aan huisartsen*. Utrecht: NIVEL, 2003-2
- Duffy B. *Satisfaction and Expectations: Attitudes to public services in deprived areas. CASEpaper 5*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, December 2000
- Forrest R, Gordon D. *People and Places: a 1991 Census atlas of England*. SAUS. University of Bristol, 1993
- Jarman B. Identification of underprivileged areas. *BMJ*, 1983;286:1705-09
- Kuperus KJ, Hartings RCP. *'Eindrapportage Onderzoek tarieven verloskundige zorg in achterstandsgebieden'*. Amsterdam: Deloitte & Touche Bakkenist, 2001
- Leidemeijer K Marlet G, Schulenberg R, Woerkens C van. *Leefbaarheid in balans. Ontwikkeling van de leefbaarheid in de periode 2008---2010 op basis van de Leefbaarometer. RIGO Research en advies & Atlas voor gemeenten*
- Luijten MCG, Tjadens FLJ. *Huisartsen in achterstandswijken. De werklust in achterstandswijken in de drie grote steden onderzocht*. Leiden: Research voor beleid, 1995
- Mays N, Chinn S. Relation between all cause standardised mortality ratios and two indices of deprivation at regional and district level in England. *J Epidem Comm Health*, 1989;43:191-9

- Paritaire Werkgroep Huisartsenzorg. *Poortwachter in de praktijk*. Utrecht: Landelijke Huisartsenvereniging, 1995
- Reijneveld SA. De werklust van huisartsen in achterstandsbuurten: komen hun patiënten vaker? *Ned Tijdschr Geneesk*, 1995b;135: 2043-7
- Reijneveld SA, Verheij RA, Bakker DH de. Impact of area deprivation on differences in health: does the choice of the geographical classification matter? *J Epidem Comm Health*, 2000;54(4):306-13
- Reijneveld SA. Sociaal-demografische variabelen en toekomstige gezondheid en zorggebruik: de rol van etniciteit. *Tijdschr Gezondh Wet*, 2001; 79(3):182-3
- Reitsma E, Groenen C, Fermie M. *'Takenpakket Eerstelijns Verloskunde 2007'*. Leusden: C3 adviseurs en managers, 2007
- Testi A, Ivaldi E, Busi A. *An index of material deprivation for geographical areas. n°23*. Italy: Giugno Genoa, 2004
- Townsend P. Deprivation. *J Soc Pol*, 1987; 16,(2): 125-46
- Velden J van der, Rasch PC, Reijneveld SA. Identificatie van achtersandsgebieden: een systematiek voor de verdeling van extra middelen aan huisartsen. *Ned Tijdschr Geneesk*, 1997;141:923-35
- Velden LFJ van der, Kenens RJ, Hingstman L. Is er een groter huisartsentekort in de grote steden dan elders? In: *Zorg in de grote steden*. Ed. Verkleij H en Verheij RA. Bilthoven: RIVM, 2003
- Verheij RA, Bakker DH de, Velden J van der. *De huisarts in de grote stad*. Utrecht: NIVEL, 1992
- Verheij RA, Bakker DH de. *Beschikbaarheid en toegankelijkheid van huisartsenzorg in stedelijke achterstandsgebieden: eerste meting*. Utrecht: NIVEL, 1998 -1
- Verheij RA, Reijneveld SA, Bakker DH de. *Identificatie van stedelijke achterstandsgebieden: evaluatie van een systematiek voor de verdeling van extra middelen aan huisartsen*. Utrecht: NIVEL, TNO Preventie en Gezondheid, 1998-2
- Verheij RA, Bakker DH de, Reijneveld SA. GP income in relation to workload in deprived urban areas in the Netherlands: before and after the 1996 pay review. *Eur J Publ Health*, 2001; 11(3): 264-6
- Vree F van, Verweij S. *Verloskundige zorg in Achterstandssituaties. Research voor Beleid*. Zoetermeer, 2010.
- Werkgroep LHV/ZN *Identificatie van achterstandsgebieden*. 1995
- Wieggers T, Devillé W. *Herijking stedelijke achterstandsgebieden 2008*. Utrecht: NIVEL, 2008

Wingen M, Berger-van Sijl M, Kunst A, Otten F. Geregistreerde contacten met de huisarts en materiële welvaart. *Bevolkingstrends*, 2de kwartaal 2011;117-125

Websites (laatst bezocht: 22/01/2012):

BZK – Leefbaarometer: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aandachtswijken/voortgang-wijkanaanpak/leefbaarometer>

BZK – Aandachtswijken; <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aandachtswijken>

CBS Kerncijfers Wijken en Buurten:

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/dataverzameling/kerncijfers-wijkbuurt-kob.htm>

CBS Permanent onderzoek leefsituatie (POLS):

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/dataverzameling/permanent-onderzoek-leefsituatie-pols-basisvragenlijst1.htm>

DANS – Data Archiving and Networked Services:

<https://easy.dans.knaw.nl/ui/home;jsessionid=5AE3F22BE439439D84590FD1E1044F0E>

KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing:

http://www.keicentrum.nl/view.cfm?page_id=4723ebsites:

SCP – Leefsituatie index:

http://www.scp.nl/Organisatie/Stafafdelingen/Informatievoorziening_Automatisering/Lopende_onderzoeksthemas_van_I_A/Leefsituatie_index

WoonOnderzoek Nederland;

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/woningmarkt/woononderzoek/woononderzoek-nederland-won>

Bijlage 1 Formules scenario's Achterstandsindex met toevoeging Leefbaarometerscore

Alternatieve indexen LF (a): de leefbaarometerscore toegevoegd aan basisformules

Achterstandsindex Alternatief 1 LF(a) =

$$\begin{aligned} & ((\ln \text{percentage niet-actieven} - 2.8605) / 0.41314) - \\ & ((\ln \text{gemiddeld inkomen ontvanger} - 3.3718) / 0.21949) + \\ & ((\ln \text{omgevingsadressendichtheid} - 8.3452) / 1.39624) + \\ & ((\ln \text{percentage niet-westerse allochtonen} - 0.6861) / 2.24179) - \\ & ((\text{leefbaarometer} - 5.68) / 0.783). \end{aligned}$$

Achterstandsindex Alternatief 2 LF(a) =

$$\begin{aligned} & ((\ln \text{percentage niet-actieven} - 2.8605) / 0.41314) + \\ & ((\ln \text{percentage lage inkomens} - 3.665) / 0.222) + \\ & ((\ln \text{omgevingsadressendichtheid} - 6.3452) / 1.39624) + \\ & ((\ln \text{percentage niet-westerse allochtonen} - 0.6861) / 2.24179) - \\ & ((\text{leefbaarometer} - 5.68) / 0.783). \end{aligned}$$

Achterstandsindex Alternatief 3 LF(a) =

$$\begin{aligned} & ((\ln \text{percentage niet-actieven} - 2.8605) / 0.41314) - \\ & ((\ln \text{gemiddeld inkomen per inwoner} - 3.0415) / 0.2144) + \\ & ((\ln \text{omgevingsadressendichtheid} - 6.3452) / 1.39624) + \\ & ((\ln \text{percentage niet-westerse allochtonen} - 0.6861) / 2.24179) - \\ & ((\text{leefbaarometer} - 5.68) / 0.783). \end{aligned}$$

Alternatieve indexen LF (b): de leefbaarometerscore vervangt de variabelen 'percentage niet-actieven' en 'percentage niet-westerse allochtonen' in de basisformules

Achterstandsindex Alternatief 1 LF(b) =

$$\begin{aligned} & ((\ln \text{gemiddeld inkomen ontvanger} - 3.3718) / 0.21949) + \\ & ((\ln \text{omgevingsadressendichtheid} - 8.3452) / 1.39624) - \\ & ((\text{leefbaarometer} - 5.68) / 0.783). \end{aligned}$$

Achterstandsindex Alternatief 2 LF(b) =

$$\begin{aligned} & ((\ln \text{percentage lage inkomens} - 3.665) / 0.222) + \\ & ((\ln \text{omgevingsadressendichtheid} - 6.3452) / 1.39624) - \\ & ((\text{leefbaarometer} - 5.68) / 0.783). \end{aligned}$$

Achterstandsindex Alternatief 3 LF(b) =

$$\begin{aligned} & ((\ln \text{omgevingsadressendichtheid} - 6.3452) / 1.39624) - \\ & ((\ln \text{inkomen per inwoner} - 3.0415) / 0.2144) - \\ & ((\text{leefbaarometer} - 5.68) / 0.783). \end{aligned}$$

Bijlage 2 Indicatoren en gegevensbronnen gebruikt voor de selectie van de 40 krachtwijken door VROM

Indicatoren voor selectie van de wijken

Thema	Bron	Peiljaar	
Achterstanden			
Sociaal-economisch			
1. Inkomen	RIO, CBS	2002	gemiddeld besteedbaar particulier huishoudinkomen
2. Werk	RIO, CBS	2002	aandeel werkenden
3. Opleiding	Wegener/Geo-marktprofiel	2002	aandeel huishoudens met lage opleiding vraagstelling : aantal mensen met een lage opleiding in uw straat? 9 antwoordklassen van extreem weinig via gemiddeld naar extreem veel berekening : aandeel bovengemiddeld op het totaal
Fysiek			
Woningvoorraad	CBS/Syswov/ /CFV	2002,2006	aandeel woningen klein , oud en goedkoop
4. Kleine woningen			# klein : eengezinsw 4 en minder kamers; meergezinsw 3 en minder kamers
5. Oude woningen			# oud : bouwjaar 1970 en eerder
6. Goedkope woningen			# goedkoop : sociale huurwoningen
Problemen			
Sociaal /leefbaarheid			
sociale overlast, vandalisme en onveiligheid	WBO/WoON	2002,2006	Oordeel bewoner vervelende voorvallen en misdrijven in de buurt
7 vandalisme			# bekladding van muren en/of gebouwen, komt dit in uw buurt voor?
8 vandalisme			# vernieling van telefooncellen, bus- of tramhokjes, komt dit in uw buurt voor?
9. sociale overlast			# ondervindt u overlast door directe burens?
10 sociale overlast			# ondervindt u overlast door omwonenden?
11. onveiligheid			# bent u bang om in de woonbuurt lastig gevallen of beroofd te worden?
Fysiek			
12. tevredenheid woning	WBO/WoON	2002,2006	Hoe tevreden bent u met uw huidige woning?
13. tevredenheid woonomgeving			Hoe tevreden bent u met uw huidige woonomgeving?
14. verhuisgeneigdheid			Aandeel verhuisgeneigde hh en hh die al andere woning gevonden hebben op het totaal
fysieke overlast			
15. geluidsoverlast			Oordeel bewoner over vervelende voorvallen in de buurt
16. vervuiling			# in welke mate ondervindt u in uw buurt vormen van geluidsoverlast?
17. verkeer			# idem overlast door stank, stof, vuil?
18. veiligheid			# idem overlast door het verkeer? # oordeel bewoner m.b.t. de veiligheid qua verkeerssituatie

Bijlage 3 Leefbaarometer: Indicatoren per dimensie

Indicatoren per dimensie

	Indicator	Peildatum ²⁰	Dimensie
1	Dominantie vrijstaande woningen	1-1-2010	Dimensie "Woningvoorraad"
2	Dominantie tweekappers	1-1-2010	
3	Dominantie flats met meer dan 4 verdiepingen	1-1-2010	
4	Dominantie etagewoningen	1-1-2010	
5	Dominantie boerderijen en tuinderijen	1-1-2010	
6	Dominantie stedelijke statuswoningen	1-1-2010	
7	Dominantie suburbane statuswoningen	1-1-2010	
8	Dichtheid	1-1-2010	
9	Percentage sociale huurwoningen	1-1-2010	
10	Dominantie 1940-1959 bouw	1-1-2010	
11	Dominantie 1970-1979 bouw	1-1-2010	
12	Dominantie vroeg naoorlogs (1945-1960)	1-1-2010	
13	Dominantie vooroorlogse bouw (tot 1940)	1-1-2010	
14	Waarde verkochte huurwoningen	2009	Dimensie "Publieke ruimte"
15	Aandeel sloop	2009	
16	Geluidsbelasting railverkeer	2009	
17	Geluidsbelasting totaal	2009	
18	Nabijheid groot water	1-1-2010	
19	Groene ruimte tussen vroeg naoorlogse bouw	1-1-2010	
20	Water in de wijk	1-1-2010	
21	Uitzicht op binnenwater	1-1-2010	
22	Nabijheid supermarkt	1-1-2010	Dimensie "Voorzieningen"
23	Nabijheid bankfiliaal	1-1-2010	
24	Nabijheid groot winkelcentrum	1-1-2010	

	Indicator	Peildatum ²⁰	Dimensie
25	Aandeel niet-werkende werkzoekenden	31-12-2009	Dimensie "Bevolkingssamenstelling"
26	Dominantie inkomens tot 2x modaal	1-1-2010	
27	Dominantie minimuminkomens	1-1-2010	
28	Dominantie inkomens meer dan 2x modaal	1-1-2010	
29	Aandeel niet-westerse allochtonen	1-1-2010	
30	Aandeel hoogopgeleiden	1-1-2010	
31	Dominantie middelbare paren zonder kinderen	1-1-2010	Dimensie "Sociale Samenhang"
32	Dominantie jonge paren zonder kinderen	1-1-2010	
33	Dominantie oudere paren zonder kinderen	1-1-2010	
34	Dominantie jong alleenstaand	1-1-2010	
35	Dominantie middelbaar alleenstaand	1-1-2010	
36	Aandeel ouderen	1-1-2010	
37	Aandeel gezinnen met kinderen	1-1-2010	
38	Homogeniteit gezinnen met oudere kinderen	1-1-2010	
39	Homogeniteit gezinnen met jonge kinderen	1-1-2010	
40	Dominantie eigenaar bewoners	1-1-2010	
41	Verhuizingen (mutatiegraad)	2009	
42	Vernielingen	2009	Dimensie "Veiligheid"
43	Verstoring openbare orde	2009	
44	Geweldsmisdrijven	2009	
45	Diefstal uit de auto	2009	
46	Overlast	2009	
47	Nabijheid natuurgebied	1-1-2010	Niet toebedeeld aan een dimensie
48	Nabijheid bos	1-1-2010	
49	Nabijheid kust	1-1-2010	

Bijlage 4 Gemeenten met achterstandsbuurten Basis-alternatieven 1-3

<u>Alternatief 1</u>	<u>Alternatief 2</u>	<u>Alternatief 3</u>	<u>Exclusie</u>
<u>Gemeente</u>	<u>Gemeente</u>	<u>Gemeente</u>	
Amsterdam	Amsterdam	Amsterdam	
Diemen	Diemen	Diemen	
Amstelveen	Amstelveen	Amstelveen	*
Almere		Almere	
		Zaanstad	
Hoorn	Hoorn	Hoorn	
Den Helder	Den Helder	Den Helder	
Alkmaar	Alkmaar	Alkmaar	
Haarlem		Haarlem	
Haarlemmermeer	Haarlemmermeer	Haarlemmermeer	*
Leiden	Leiden	Leiden	
Oegstgeest	Oegstgeest	Oegstgeest	*
Leiderdorp		Leiderdorp	
's-Gravenhage	's-Gravenhage	's-Gravenhage	
Delft	Delft	Delft	
		Gouda	
Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel	
Rotterdam	Rotterdam	Rotterdam	
Schiedam	Schiedam	Schiedam	
		Vlaardingen	
Dordrecht	Dordrecht	Dordrecht	
Zwijndrecht	Zwijndrecht	Zwijndrecht	
Nieuwegein		Nieuwegein	*
	IJsselstein		
Utrecht	Utrecht	Utrecht	
Breukelen	Breukelen	Breukelen	*
Zeist	Zeist		*
Amersfoort	Amersfoort	Amersfoort	
	Veenendaal		
Vlissingen			
Breda	Breda	Breda	
Etten-Leur	Etten-Leur	Etten-Leur	*
		Drimmelen	*
	Oosterhout		
Tilburg	Tilburg	Tilburg	
's-Hertogenbosch	's-Hertogenbosch	's-Hertogenbosch	
Oss	Oss		
Uden	Uden		*
Eindhoven	Eindhoven	Eindhoven	
Helmond	Helmond	Helmond	

Venlo	Venlo		
Roermond	Roermond	Roermond	
Sittard-Geleen	Sittard-Geleen	Sittard-Geleen	
Maastricht	Maastricht	Maastricht	
Heerlen	Heerlen	Heerlen	
Brunssum	Brunssum		
Kerkrade	Kerkrade		
Nijmegen	Nijmegen	Nijmegen	
Wageningen	Wageningen	Wageningen	*
Ede	Ede	Ede	
Arnhem	Arnhem	Arnhem	
Zutphen	Zutphen	Zutphen	
Deventer	Deventer	Deventer	
Enschede	Enschede	Enschede	
Hengelo	Hengelo	Hengelo*	
Almelo	Almelo	Almelo	
Zwolle	Zwolle	Zwolle	
Lelystad	Lelystad	Lelystad	*
		Dronten	*
	Harlingen		
Leeuwarden	Leeuwarden	Leeuwarden	
Assen	Assen	Assen	
Stadskanaal	Stadskanaal	Stadskanaal	
Hoogezand-Sappemeer	Hoogezand-Sappemeer	Hoogezand-Sappemeer	
Groningen	Groningen	Groningen	
Gemeenten	56	55	54
Gemeenten na exclusie	(46)	(46)	(44)
Buurten	274	263	245
Exclusie:	-	-	-
	-	Losse niet aanliggende buurten met < 1000 inwoners	
	-	Studentenbuurt	

Bijlage 5 Alternatief 1 zonder en met Leefbaarometer

<u>Alternatief 1</u>	<u>Alternatief 1</u>	<u>Alternatief 1</u>	<u>Exclusie</u>
<u>Gemeente</u>	<u>Leefbaarometer A</u>	<u>Leefbaarometer B</u>	
<u>Gemeente</u>	<u>Gemeente</u>	<u>Gemeente</u>	
Amsterdam	Amsterdam	Amsterdam	
Diemen	Diemen	Diemen	*
Amstelveen	Amstelveen	Amstelveen	*
Almere	Almere	Almere	
	Zaanstad	Zaanstad	
Hoorn	Hoorn	Hoorn	
Den Helder	Den Helder	Den Helder	
Alkmaar	Alkmaar	Alkmaar	
Haarlem			
Haarlemmermeer	Haarlemmermeer	Haarlemmermeer	*
Leiden			
Oegstgeest			*
Leiderdorp			
's-Gravenhage	's-Gravenhage	's-Gravenhage	
Delft	Delft	Delft	
		Gouda	
Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel	
Rotterdam	Rotterdam	Rotterdam	
Schiedam	Schiedam	Schiedam	
Dordrecht	Dordrecht	Dordrecht	
Zwijndrecht	Zwijndrecht*	Zwijndrecht	
Nieuwegein			*
Utrecht	Utrecht	Utrecht	
Breukelen	Breukelen		*
Zeist			*
Amersfoort	Amersfoort	Amersfoort	
		Veenendaal	
Vlissingen			
Breda	Breda	Breda	
Etten-Leur	Etten-Leur		*
Tilburg	Tilburg	Tilburg	
's-Hertogenbosch		's-Hertogenbosch	
Oss			
Uden			*
Eindhoven	Eindhoven		
Helmond	Helmond	Helmond	
Venlo			
Roermond	Roermond	Roermond	
Sittard-Geleen	Sittard-Geleen		
Maastricht	Maastricht	Maastricht	

	Heerlen	Heerlen	Heerlen	
	Brunssum			
	Kerkrade			
	Nijmegen	Nijmegen	Nijmegen	
	Wageningen			*
	Ede	Ede	Ede	
	Arnhem	Arnhem	Arnhem	
	Zutphen	Deventer	Deventer	
	Deventer			
	Enschede	Enschede	Enschede	
	Hengelo	Hengelo	Hengelo	
	Almelo	Almelo	Almelo	
	Zwolle			
			Sneek	
	Lelystad	Lelystad		*
			Harlingen	*
	Leeuwarden	Leeuwarden	Leeuwarden	
	Assen	Assen	Assen	
	Stadskanaal			
	Hoogezand-Sappemeer	Hoogezand-Sappemeer	Hoogezand-Sappemeer	
	Groningen	Groningen	Groningen	
Gemeenten	56	40	40	
Gemeenten na exclusie	(45)	(33)	(36)	
Buurten	274	183	179	
Exclusie:	-	Losse niet- aanliggende buurten < 1000 inwoners		
	-	studentenbuurt		

Bijlage 6 Alternatief 2 zonder en met Leefbaarometer

<u>Alternatief 2</u>	<u>Alternatief 2</u>	<u>Alternatief 2</u>	<u>Exclusie</u>
<u>Gemeente</u>	<u>Leefbaarometer A</u>	<u>Leefbaarometer B</u>	
<u>Gemeente</u>	<u>Gemeente</u>	<u>Gemeente</u>	
Amsterdam	Amsterdam	Amsterdam	
Diemen	Diemen	Diemen	
Amstelveen	Amstelveen	Amstelveen	*
	Almere	Almere	
	Zaanstad	Zaanstad	
Hoorn	Hoorn	Hoorn	
Den Helder	Den Helder	Den Helder	
Alkmaar	Alkmaar	Alkmaar	
Haarlemmermeer	Haarlemmermeer	Haarlemmermeer	*
Leiden	Leiden	Leiden	
Oegstgeest			*
		Alphen aan den Rijn	
's-Gravenhage	's-Gravenhage	's-Gravenhage	
Delft	Delft	Delft	
	Gouda	Gouda	
Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel	
Rotterdam	Rotterdam	Rotterdam	
Schiedam	Schiedam	Schiedam	
Dordrecht	Dordrecht	Dordrecht	
Zwijndrecht	Zwijndrecht	Zwijndrecht	
IJsselstein			
Utrecht	Utrecht	Utrecht	
Breukelen	Breukelen		*
Zeist			*
Amersfoort	Amersfoort	Amersfoort	
Veenendaal			
Breda	Breda	Breda	
Etten-Leur	Etten-Leur		*
Oosterhout			
Tilburg	Tilburg	Tilburg	
's-Hertogenbosch			
Oss			
Uden			*
Eindhoven			
Helmond	Helmond		
Venlo			
Roermond	Roermond	Roermond	
Sittard-Geleen	Sittard-Geleen		
Maastricht	Maastricht	Maastricht	
Heerlen	Heerlen	Heerlen	
Brunssum			

	Kerkrade			
	Nijmegen	Nijmegen	Nijmegen	
	Wageningen	Wageningen		*
	Ede	Ede	Ede	
	Arnhem	Arnhem	Arnhem	
	Zutphen			
	Deventer	Deventer	Deventer	
	Enschede	Enschede	Enschede	
	Hengelo	Hengelo		
	Almelo	Almelo	Almelo	
	Zwolle			
	Lelystad	Lelystad		*
	Harlingen		Harlingen	*
	Leeuwarden	Leeuwarden	Leeuwarden	
	Assen	Assen*	Assen	
	Stadskanaal			
	Hoogezand-Sappemeer	Hoogezand-Sappemeer		
	Groningen	Groningen	Groningen	
Gemeenten	55	41	36	
Gemeenten na exclusie	(45)	(35)	(33)	
Buurten	263	188	170	
Exclusie:	-	Losse niet- aanliggende buurten < 1000 inwoners		
	-	studentenbuurt		

Bijlage 7 Alternatief 3 zonder en met Leefbaarometer

<u>Alternatief 3</u>	<u>Alternatief 3</u>	<u>Alternatief 3</u>	
<u>Gemeente</u>	<u>Leefbaarometer A</u>	<u>Leefbaarometer B</u>	<u>Exclusie</u>
Amsterdam	Amsterdam	Amsterdam	
Diemen	Diemen	Diemen	
Amstelveen	Amstelveen	Amstelveen	*
Almere	Almere	Almere	
Zaanstad	Zaanstad	Zaanstad	
Hoorn	Hoorn	Hoorn	
Den Helder	Den Helder		
Alkmaar	Alkmaar	Alkmaar	
Haarlem			
Haarlemmermeer	Haarlemmermeer	Haarlemmermeer	*
Leiden			
Oegstgeest	Oegstgeest		*
Leiderdorp			
's-Gravenhage	's-Gravenhage	's-Gravenhage	
Delft	Delft	Delft	
Gouda	Gouda	Gouda	
Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel	Capelle aan den IJssel	
Rotterdam	Rotterdam	Rotterdam	
Schiedam	Schiedam	Schiedam	
Vlaardingenv			
Dordrecht	Dordrecht	Dordrecht	
Zwijndrecht	Zwijndrecht	Zwijndrecht	
Nieuwegein			*
Utrecht	Utrecht	Utrecht	
Breukelen	Breukelen	Breukelen	*
Amersfoort	Amersfoort	Amersfoort	
Breda	Breda	Breda	
Etten-Leur			*
Drimmelen		Drimmelen	*
Tilburg	Tilburg	Tilburg	
's-Hertogenbosch	's-Hertogenbosch	's-Hertogenbosch	
Eindhoven			
Helmond	Helmond	Helmond	
Roermond	Roermond	Roermond	
Sittard-Geleen	Sittard-Geleen		
Maastricht	Maastricht	Maastricht	
Heerlen	Heerlen	Heerlen	
Nijmegen	Nijmegen		
Wageningen	Wageningen	Wageningen	*
Ede	Ede	Ede	
Arnhem	Arnhem	Arnhem	

	Zutphen			
	Deventer	Deventer	Deventer	
	Enschede	Enschede	Enschede	
	Hengelo*	Hengelo		
	Almelo	Almelo	Almelo	
	Zwolle			
	Lelystad			*
	Dronten		Dronten	*
			Sneek	
	Leeuwarden	Leeuwarden	Leeuwarden	
	Assen			
	Stadskanaal			
	Hoogezand-Sappemeer	Hoogezand-Sappemeer	Hoogezand-Sappemeer	
	Groningen	Groningen	Groningen	
Gemeenten	54	40	38	
Gemeenten na exclusie	(44)	(36)	(32)	
Buurten	245	183	171	
Exclusie:	-	Losse niet- aanliggende buurten < 1000 inwoners		
	-	studentenbuurt		
